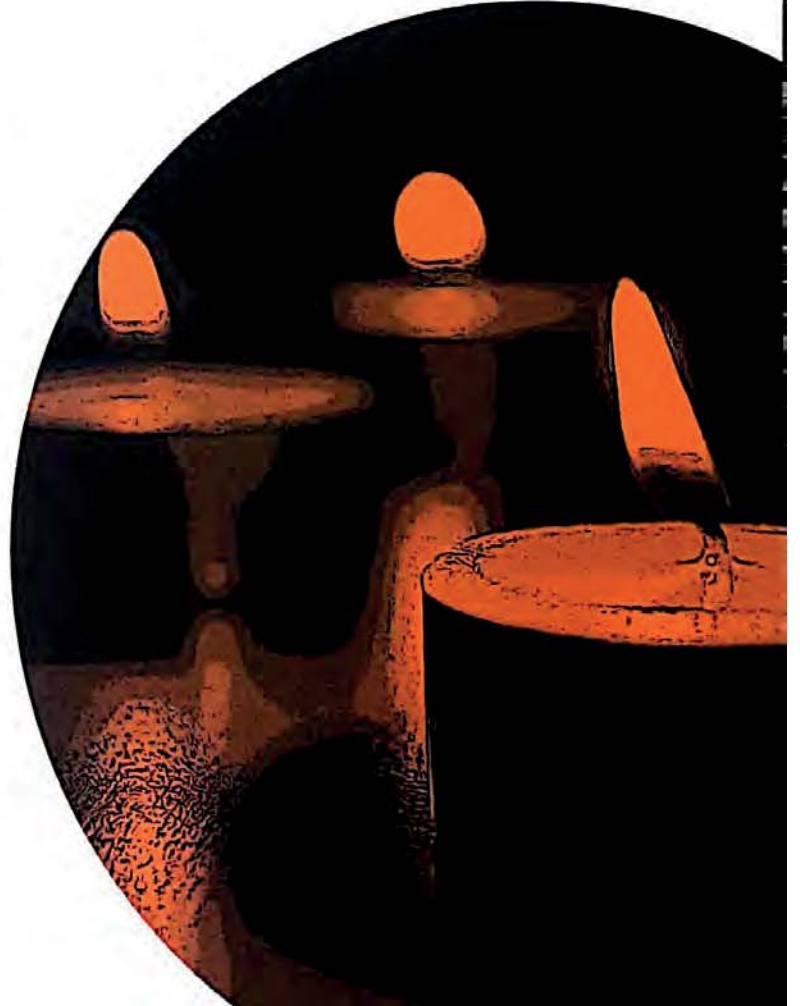

sünnet sosyolojisi üzerine soruşturma

Mustafa ERTÜRK
Celaleddin ÇELİK
Ali COŞKUN
Adil YAVUZ
Ömer ÖZPINAR

Soruşturma Soruları

1. Bugün “İslâmi ilimler” denilen Tefsir, hadis, Fıkıh gibi alanlarda yapılan çalışmalarda bir eksiklik görüyor musunuz? Varsa bunlar ne tür eksikliklerdir?
2. İslâmi ilimlerin sosyal bilimler (sosyoloji, felsefe, psikoloji vb.) perspektifinden bir çalışmaya konu olması hakkındaki düşünceniz nedir? Bunun katkıları ya da zaafiyetleri nelerdir?
3. “Sünnet Sosyolojisi” gibi bir kavramsallaştırmaya nasıl bakarsınız? Bu kavramsallaştırmanın imkanı üzerine düşünceleriniz nelerdir?
4. Genel olarak sosyoloji, felsefe ve özelde ilahiyat fakültelerinde varlık gösteren din sosyolojisi ve din felsefesi bilim dallarının bugünkü durumu, katkıları, zaafiyetleri nedir? Bu bilimlerin İslami ilimlere yaklaşımında bir problem görüyor musunuz? Varsa nelerdir?
5. İslam tarihi, tefsir, hadis, fıkıh, kelim vb. ilimlerin sorunları ve birikimlerini sosyoloji ve felsefenin perspektifinden analiz etmenin güncel sorunlar için bir menfez açabileceğini düşünüyor musunuz? Nasıl?

6. Modern zamanlarda İslam dünyasında İslami ilimler ve sosyal bilimler alanındaki birikimler, bakış ve perspektifleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce gelişmeler var mı? Değerlendirir misiniz?

7. Sünnet'in Türkiye toplumunda nasıl algılandığını düşünüyorsunuz? Bu algılayış(lar)ı değerlendirir misiniz?

Mustafa ERTÜRK

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Öncelikle Eskiye dergisinin "Sünnet Sosyolojisi" adıyla bir sayı çıkarmasını ve okuyucuya farklı bir bakış açısı sunmasını takdirle karşıladığımı belirtir, dergi yöneticilerine ve size teşekkürlerimi sunarım. Zira böylesi bir başlık Sünnetin (Burada kastettiğim Hz. Peygamber'in Sünnetidir) sırf şekilcilik uğruna belirli zaman, mekan ve tarih aralığına sığdırılarak âlemşümül özelliklerinin göz ardı edildiği yaygın anlayışların ufkunu açmaya vesile olacaktır.

Aslına bakarsanız "İslam sosyolojisi" kavramının başına gelen kısmen "Sünnet Sosyoloji" isminin de başına gelecektir. Çünkü Sünnet/Evrensel ve Tarihi yönüyle zaten İslamı temsil etmektedir. Bu sebeple "Sünnet Sosyolojisi" demek bir nevi "İslam Sosyolojisi" demektir.

Sorduğunuz soruya gelince, aslında her branşın kendi içerisinde ilmi problemleri vardır ve bu sorunların çözümü kendi sistemlerine göre halledilmesi gerekir. Bununla beraber İslami ilimler başlığı altına giren tefsir, hadis, fıkıh ve kelam gibi alt branşların ayrıca birbirleriyle koordine olacak şekilde çalışmalara büyük ihtiyaç bulunmaktadır. Bunların birbirinden bağımsız hareket etmeleri esasında beraberinde pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Mesela, hadis ilminin usulünden bağımsız olarak yapılan tefsir ve fıkıh çalışmalarında oldukça büyük eksiklikler gözükmektedir. Tefsir ve fıkıh çalışmalarında kullanılan hadislerin sıhhat durumunun tam tespiti yapılmadan verilen hükümler ve kararlar yanlış sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sebeple kanaatimce, Tefsir-Hadis, Tefsir-Fıkıh, Hadis-Fıkıh, Kelam-Tefsir-Hadis-Fıkıh çalışmalarına daha fazla özen gösterilmeli, İslami ilimlerin herhangi bir alanında

yapılan çalışmalar bütüncül olarak ele alınmalıdır. Bunlara ilaveten bu temel İslami ilimlerde yapılan çalışmaların "güncel"le ilişkilerinin kurularak geliştirilmesi de elbette gerekmektedir.

2. İslami ilimlerin, sosyoloji, felsefe, psikoloji ve Antropoloji gibi sosyal bilimler perspektifinden bir çalışmaya konu olması elbette mümkündür. Ancak bunun alt yapısının iyi hazırlanması gerekiyor. Zira çıkış merkezi Batı ve batı normlarına göre oluşturulan temel kriterlerin ve kavramların esas alınarak İslam merkezli oluşturulan İslami ilimlerle bağlantılı yapılacak çalışmalarda kanaatimce sorunlar meydana gelebilir. Yani bir nevi kan uyuşmazlığı meydana gelebilir, Özellikle bunu kavramsal çerçevede yapılacak çalışmalarda açık ve net olarak görmemiz mümkündür. Bununla beraber İslami ilimlerin güncel ve geleceğe yönelik çalışmalarından istifade edilmesi daima mümkündür ve olmalıdır da. Çalışmaları güncelden uzak sadece tarihle ilgili meselelere hasretmeyip, güne ve geleceğe yönelik ufuk açan araştırma ve incelemelerde bulunmak gerekmektedir. Bunun için de sosyal bilimlerle mutlaka bağlantısının kurulması İslami ilimlerin güne ve geleceğe yönelik yapacağı projelerinde önemli katkılar sağlayacaktır.

3. Kavramsal alt yapı ve temel ilkeler iyi hazırlandığında bunun mümkün olacağını düşünüyorum. Elbette kavramsallaştırma hem süreç hem de kuram olarak uzun zaman gerekebilir. Sizin de bildiğiniz gibi bunun alt yapısı soyut ve somut olarak hazırlanıp akademik çalışmalarla ve konferanslarla desteklenmediği takdirde durum daha net olarak ortaya çıkacaktır. Aslına bakarsanız "İslam sosyolojisi" kavramının başına gelen kısmen "Sünnet Sosyoloji" isminin de başına gelecektir. Çünkü Sünnet/Evrensel ve Tarihi yönüyle zaten İslamı temsil etmektedir. Bu sebeple "Sünnet Sosyolojisi" demek bir nevi "İslam Sosyolojisi" demektir. Bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda problem sünnet kavramının temel ilkelerini merkeze alıp sosyoloji'nin kavramlarıyla mı izahatta bulunacaksınız, yoksa sosyoloji'nin ilke ve kuramlarını merkeze alıp onun üzerine mi Sünnet'i açıklamaya çalışacaksınız. İşte burada bazı sıkıntılar meydana gelebilirse bunun temel alt yapısı iyi hazırlanır ve izah edilirse, "Sünnet Sosyolojisi" kavramı kısmen de olsa imkan dahilindedir. Kanaatimce bu gibi çalışmaların yapılması, ancak diğer ilim dallarıyla birlikte, yani ortaklaşa ve koordine bir şekilde gerçekleşmesi halinde elbette sağlıklı olacaktır.

4. İlahiyat Fakültelerinde Bölüm olarak Felsefe ve Din Bilimleri adı altında yer alan sosyoloji, felsefe, psikoloji, dinler tarihi gibi bilim dallarının bugünkü durumlarıyla ilgili değerlendirmeyi uzmanları elbette daha iyi bileceklerdir. Görebildiğim kadarıyla ilahiyat alanıyla ilgilenenler bilhassa öğrenciler ilahiyat alanını daha ziyade Temel İslami ilimler ve İslam Tarihi ve sanatları bölümleriyle sınırlandırmaktadırlar. Belki kısmen isminden dolayı haklı olabilirler. Dolayısıyla da felsefe ve diğer sosyal bilimlerle yeterince ilgilenmemektedirler. Elbette ki bu psikolojik durum ilgi alanını da daraltmaktadır. Mesela Tefsir, Hadis ve Fıkıh çalışan birisi bu alanlarla pek ilişki içerisinde olmamaktadır. Halbuki güne ve geleceğe yönelik projeleri olanlar, ki kanaatimce öyle olmalıdır, muhakkak sosyal bilimlerle ilgilenmeli ve bu ilim dallarından da istifade etmelidir. Dikkat ederseniz “istifade” kelimesini kullanıyorum. Birebir montajlama usulü her iki bilim dalları için de sıkıntı meydana getirir.

5. Bu soruya bir zamanlar, ulûm-i diniye ve ulûm-i evâil ile iştigal edip dünyaya ve İslam toplumuna oldukça kıymetli eserler veren şahsiyetlere bakarak yanıtlamak mümkündür. İbn Sina, Farabi, İbn Rüşd, İbnü'n-Nefis ve İbn Haldûn daha pek çok isimler örnek olarak gösterilebilir. Biraz önce kısmen ifade etmeye çalıştım: Güncel sorunların çözümü tarihi bilgi birikimi ve güncele vakıf olmakla mümkündür. Güncel olarak adlandırılan hiçbir mesele tarihten bağımsız olarak ortaya çıkmaz. Mutlaka tarihi bir geçmişi ve geleceğe yönelik bir hedefi bulunmaktadır. Dolayısıyla sorun olarak adlandırılan “şeyler” İslam toplumunun “sorun” diye adlandırdığı mı yoksa İslam toplumunun dışındakilerin kendi zaviyelerinden “sorun” diye gösterdikleri mi ya da evrensel olarak insanlığın gerçekten “sorun” olarak gördüğü ve çözüm üretmeye çalıştığı şeyler midir? Bu soruların yanıtlarını bulduğumuz zaman çözümünü de kısmen bulmuş demektir. İşte bunun için güncel mesele olarak adlandırılan sorunlara İslami ilimler çerçevesinden bakabilmek için de gerek klasik felsefi ilimleri gerekse son yüzyılda ortaya çıkmış sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarından da haberdar olmak ve onların perspektifinden istifade etmek daha faydalı olacaktır.

6. Görebildiğim kadarıyla 19. Yüzyıldan günümüze kadar İslam dünyasında İslami ve sosyal bilimler alanındaki birikimler şüphesiz oldukça fazladır. Dönemsel olarak iniş çıkışlar olsa bile hem literatür hem de bilgi birikimi ve yetmişmiş insan olarak pek çok mesafe

katedilmiştir. Haliyle İslam alimlerinin kendi tarihlerini ilmi gözle ve bakış açısıyla daha yakından tanımaları, kendi dünyaları dışındaki insanlarla ve toplumlarla ilişkiler içerisinde olmaları sosyal bilimlere olan ilgi ve alakayı daha da artırmış, tabiatıyla bakış açılarını da etkilemiştir. Bu bakış açıları çoğunlukla olumlu olmakla beraber olumsuz yönlerini de beraberinde getirmiştir. Şurası unutulmamalıdır ki olumsuzlar olumlu gelişmeleri asla gölgelememektedir.

Güncel olarak adlandırılan hiçbir mesele tarihten bağımsız olarak ortaya çıkmaz. Mutlaka tarihi bir geçmişi ve geleceğe yönelik bir hedefi bulunmaktadır. Dolayısıyla sorun olarak adlandırılan “şeyler” İslam toplumunun “sorun” diye adlandırdığı mı yoksa İslam toplumunun dışındakilerin kendi zaviyelerinden “sorun” diye gösterdikleri mi ya da evrensel olarak insanlığın gerçekten “sorun” olarak gördüğü ve çözüm üretmeye çalıştığı şeyler midir? Bu soruların yanıtlarını bulduğumuz zaman çözümünü de kısmen bulmuş demektir.

7. Sünnetin Türk toplumunda halihazırda nasıl algılandığına dair söyleyeceğimiz şeyler, elbetteki kendi bilgi ve tecrübelerimiz ile başkalarından duyduğumuz ve okuduğumuz bilgilerle olacaktır. Dolayısıyla bir nevi bizim toplumu algılama biçimimize bağlı olacaktır vereceğimiz cevaplar ya da yanıtlar. Halbuki bu konuda belki yapılması gereken şey istatistik biliminin, sosyoloji, antropoloji ve psikolojinin bilgi birikimlerinden oluşan bir anket ve saha araştırmasıdır. İşte bu noktada, yani toplumun genelde din, özelde Sünnet anlayışını ve algısını tespit etmede sosyal bilimlere ihtiyacımız olmaktadır. Çok az sayıda da olsa bazı bölgelerde istatistik ve sosyolojik araştırmalar yapılmıştır. Bunun daha geniş çaplı yapılması en büyük dileğimizdir. Bunun için de hadis sahasında lisansüstü çalışmaların da bu yöne kaydırılması gerekmele birlikte, söyleşinin en başında belirttiğim gibi İslami ilimler sahasında çalışacak olan araştırmacıların sosyal bilimlere olan ilgisinin de artırılması ve bu yönde çabaların gösterilmesi gerekiyor. Kendimce böyle bir çabaya girmeme rağmen şu ana kadar diğer sosyal bilimlerle ilgisi olabilecek şekilde yönlendirme yapabileceğim bir öğrenciyi maalesef henüz bulamadım. Hatta “hadis ilminin sosyal bilimlerle ilişkisi”

adıyla bir doktora dersi açmama rağmen, bu dersi almak isteyen sadece bir öğrenci çıktı. Kavramsal ve kuramsal çerçevede yeni hadis bilim dallarının ihdasına yönelik bir proje üzerinde uzun zamandan beri kendimce ilgilenmekteyim. Bu çerçevede *Hadis ve Sünnet Felsefesi*, *Hadis ve Sünnet Sosyolojisi*, *Hadis ve Sünnet Psikolojisi* gibi aynı zamanda güne ve geleceğe hitap edebilecek Hadis ilminin alt branşlarının tesis edilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. *Sünnetin Güncelleştirilmesine Doğru* (Ankara 2005) ve *Filozof Tabib Muhaddisler* (İstanbul 2007) isimli başlangıç mahiyetindeki çalışmalarım bu yönde atılan acizane adımların göstergesidir.

Biraz önce bahsettiğim oldukça geniş kapsamlı yapılması gereken istatistiki ve sosyolojik araştırmaların sunacağı gerçek bir yana, şu âna kadar Türk toplumunun Sünnet algısıyla ilgili edindiğim bilgi ve tecrübelerimden hareketle şunları söyleyebilirim: Sünnet denilince daha ziyade sadece *şekilci* (şekil değil) sünnet algısı ve anlayışı hakim gözükmektedir. Namaz, oruç, hac, zekat gibi ibadetlerin sünneti ile kılık, kıyafet, yiyecek, içecek, gibi şekil ve şemaille alakalı hususlar yoğunluktadır. Aynı zamanda Hz.

Sünnet denilince daha ziyade sadece şekilci (şekil değil) sünnet algısı ve anlayışı hakim gözükmektedir. Namaz, oruç, hac, zekat gibi ibadetlerin sünneti ile kılık, kıyafet, yiyecek, içecek, gibi şekil ve şemaille alakalı hususlar yoğunluktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in sünneti de olan temel evrensel ahlaki sünnetler sünnet olarak pek fazla akla gelmemektedir.

Peygamber'in sünneti de olan temel evrensel ahlaki sünnetler sünnet olarak pek fazla akla gelmemektedir. Mesela yalan söylememek, dedikodu yapmamak, iftira etmemek, insanları hakir görmemek gibi haramlardan kesinlikle uzak durmak ile adaletli davranmak, güler yüzlü olmak, insanlara güzel muamele etmek... tarzındaki ahlaki emirler de insanların düşüncesinde sünnet olarak algılanmamaktadır. Halbuki Sünnet, yani Hz. Peygamber'in hayat tarzı diyebileceğimiz onun yaşam felsefesi sadece şekilden ibaret değil ahlaki sünnetleri de bünyesinde daha fazla barındıran bir hayat tarzıdır. Konu oldukça derin olup uzun ve geniş tahlillerin yapılmasını zaruri kılmaktadır.

Celaleddin ÇELİK

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Meseleye sosyal bilimler mantığından baktığımızda, bu alanlarda yapılan çalışmalarla ilgili temel problemin, normatiflik ve bilimsellik ikileminde yaşanan bir meşruiyet krizinde olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda, İslami ilimlerin her şeyden önce, ele aldıkları konuların tarihsel, ontolojik ve epistemolojik özgünlüğü ile, diğer yanda konularını akademik meşruiyet için sosyalbilimsel metodoloji temelinde konumlandırma zorunluğundan kaynaklanan gerilimli bir ilişkiyle başetmesi gerekiyor. Açıkçası, dini daha iyi anlamak, yaşamak ve açıklamak gayesine matuf olduğunda bu çalışmaların sahip olduğu dil ve yöntem, her türlü bilimsel eleştireliliğin üzerinde, normatif, anakronik ve indirgeyici olabilmektedir. Öte yandan bu türden bir eğilimin katı bir bilimsellik adına yapıldığı durumlarda ise çalışmaların ayaklarının yerden kesilmesine şahit olunabilmektedir. Bugün Türkiye'de İslami ilimler alanında yapılan çalışmaların giderek nitelikli bir hale gelmeye başladığı söylenebilir. Araştırma imkanlarının artması, uluslar arası seyahat ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, akademik kurumların ve bilimsel çalışmalar için organize olan yapıların ve akademisyenlerin sayısındaki niceliksel artış, niteliğe de yansımış görünmektedir. Ancak yine de daha yolun başındayız diyebiliriz. Yapılması gereken çok şey var ve bunların başında da Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi İslami ilimlerin tarihsel birikime dayalı usulleri ile günümüz sosyal bilimlerin mentalitesi ve metodolojisi arasındaki sentetik yolun pürüzlerini aşmak geliyor. Ancak yine de gözlemleyebildiğim kadarıyla, İslami ilimler alanında ortaya konan çalışmaların, sosyal bilimlerdeki paradigmatik gelişmelere duyarsız ya da ilgisiz kalma, sosyal bilimsel perspektifleri oldukça parçacı ve indirgeyici biçimde kullanma, tam tersine bazı yeni yaklaşım ve yorumları nihai gerçeklik veya evrensel geçerlilik düzeyinde ele alma, tercüme kavram veya tipolojileri kritik etmeden ve anakronik bir şekilde kullanma, tarihsel durum veya konuların yaşanan gerçeklikle ilişkisini önemsememe gibi kritik sorunlarla yüzyüze olduğunu söyleyebilirim.

2. İlahiyat alanında yapılan çalışmaların sosyal bilimlerdeki paradigmatik gelişmelerden uzak ve bağımsız kalması düşünülemez. Ancak metodolojik süreçlerin ontolojik-epistemolojik bağlamı son derece önemlidir. Sosyal bilimsel gelişmeler zamanın ve gücün et-

kilerinden bağımsız değildir. Bırakın kavram, yöntem ve sorunları, başlı başına bir bilimsel disiplin olarak sosyolojinin bile ortaya çıkışında modern krizlerin etkisi açıktır. Hatta süreç içinde sosyolojinin ele aldığı konular, kavramlar, ilgili dönemlerdeki Batılı toplumların genel eğilimleri ve sorunlarına çözüm sadedinde gelişen arayışlardır. Elbette bir yaklaşım, yorum ve çözümlene sistematiği olarak sosyolojik bakış açısı bütünüyle bir coğrafyanın ya da kültür sisteminin özeline indirgenemez. Yine de bütün bu gelişmeleri ve tarihsel yükü gözönünde tutarak bir sosyal bilim yapmak zorundayız. İslami ilimler bugün her ne kadar modern dünyanın özgül sorunlarına angaje olmuş görünse de sosyoloji ve psikoloji perspektifleriyle, onların kuram ve kavramlarıyla yüzleşmesi kaçınılmazdır. Bu karşılaşma ve sorgulamanın ise yüksek bir bilinç düzeyinde olması gerekmektedir, zira bu etkileşimin bazı avantaj ve dezavantajları vardır. Örneğin din sosyolojisinin ve bilgi sosyolojisinin tefsir, hadis, kelam ve fıkıh çalışmalarında önemli katkılar yapacağı aşikardır. Bu konularda Batı'da bu tarz yaklaşım sergileyen pek çok çalışma yapılmıştır. Türkiye'de de son zamanlarda bu anlamda disiplinler arası özelliği öne çıkan çalışmalar dikkat çekmeye başlamıştır. Ancak mesela din psikolojisinde verili tarihsel bir yöntemi Peygamberin tutum ve davranışlarına uygulamaya çalışmanın aldatıcı cazibesine ve yanıltıcı sonuçlarına da hazırlıklı olunmalıdır. Bir başka deyişle "modernliğin" sorunları ve çözümleriyle, kavramları ve kuramlarıyla özgül bir yanı vardır. Müslüman entelektüeller ve akademisyenler bu özgüllük içinde yoğrulan ve kodlanan kavramları, teorileri ya da yaklaşım tarzlarını hesaba çekmeden, üzerine kafa yormadan gönül rahatlığıyla kullanamazlar. Kullanılanlara baktığımızda, sizin tarih ve toplum gerçeğinizle ilgisi olmayan, sizin dünyanın ritmine, seslerine ve duygularına yabancı olan bir şey çıkıyor karşınıza. Diğer yandan söz konusu kavramsal ve kuramsal argümanlar basit birer araç olmaktan çıkarak gerçekliği çarpıtmaya yol açabilmektedirler.

3. Kavramları ortaya koyarken, bunun temsiliyeti ve kullanılabilirliği üzerine iyi düşünmek gerekir. Her şeyden önce "Sünnet" in düşünce dünyamızdaki karşılığı nedir? Sünnet, sözcük anlamında insanların sahip olduğu, takip ettiği hayat tarzı ve düşünce biçimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Fıkhi terminoloji dışında kavramın içerimlerine baktığımızda insanların tutum ve davranışlarında toplumsal kabule götüren orijinallik, süreklilik, bilinçlilik, olumluluk,

örneklik, doğruluk, itidal ve kuralsallık gibi özellikler işaret eder. Bu anlamda Sünnet günlük hayatta insanların takip ettikleri, benimsedikleri yol ve hayat tarzını göstermektedir. Hz. Peygamber'in hadislerinde Sünnetin manası ise, dinin ön görüp meşru kabul ettiği ve uygulamaya koyduğu yol ve yöntem anlamında kullanılmış. Bugün biz Sünneti daha çok fıkhi terminoloji içinde anlıyoruz. Ancak yukarıda söylediğimiz anlamıyla baktığımızda "Sünnet" İslam kültür havzasında insanları bir medeniyet dairesinde tutan günlük hayatın kadim geleneğini ifade etmektedir. Sünnet, bu medeniyetin insanlarını birleştiren,

İslami ilimler bugün her ne kadar modern dünyanın özgül sorunlarına angaje olmuş görünse de sosyoloji ve psikoloji perspektifleriyle, onların kuram ve kavramlarıyla yüzleşmesi kaçınılmazdır. Bu karşılaşma ve sorgulamanın ise yüksek bir bilinç düzeyinde olması gerekmektedir.

ortak bir hissiyat, düşünce ve eylem alanına çeken günlük hayatın haritası, kılavuzudur. O zaman bu anlamda aldığımız takdirde, Sünnet Sosyolojisi, Müslüman toplumlarda dini-sosyal hayatın ve kültürünün sosyolojisi olarak anlaşılabilir. Bir başka deyişle dini hayatın tarihsel boyutudur, İslam nedir dendiğinde gösterilebilecek tarihsel ve toplumsal arka plandır. Evet bugün Kur'an'ı Kerim açık seçik bir kitap, değişmemiş bir metin olarak ortadadır, ancak onun tarihsel algılanışını, onun ekseninde gelişen bir dünyanın ondan ne anladığını ve onu nasıl yaşadığını en somut biçimde Sünnet'te görüyoruz. Basitçe onu zaman içerisinde içine farklı kültürlerin ve dönemlerin müdahaleleri olmuş diye bir kenara koyamayız, çünkü onda bir ümmetin kolektif hafızasının ve tarihsel pratiklerinin izi vardır.

4. Türkiye'de sosyoloji ve felsefenin bugünkü durumu kısa bir genellemeyle değerlendirilemeyecek kadar değişkenlik ve çeşitlilik arz etmektedir. Ancak Türk sosyal bilimlerinin Türk toplumunda yaşanan dönüşümler ve buna bağlı kimlik krizine benzer şekilde varoluşsal problemleri bulunmaktadır. Ötesine geçmeden, en azından kendi ilgili olduğumuz disiplinler hakkında bir şeyler söyleyebilirim. Türkiye'de din sosyolojisi son onlu yıllarda gelişme göstermiş bir disiplindir. Sosyal bilimlerin uzunca bir süre po-

zitivizm ve sekülerleşme teorilerinin etkisiyle din konusunu inceleme dışı bir alan olarak görmesi, din sosyolojisinin de geç gelişmesine neden olmuştur. Ancak Türkiye’de İlahiyat Fakülteleri bünyesinde rüşeym halinde de olsa gelişme gösteren din sosyolojisi, Edebiyat Fakülteleri bünyesinde yer alan Sosyoloji bölümlerinin alakalarını halen gerekli düzeyde celbetmiş görünmüyor. Bu durum, hem sosyoloji bölümlerinin İlahiyat içinde yer alan din sosyolojisi çalışmalarına mesafeli bakışından, hem de din sosyolojisi çalışmalarının sosyoloji bölümlerine mesafeli duruşundan kaynaklanmaktadır. Öte yandan din sosyolojisi çalışmalarının İlahiyat Fakülteleri içinde, Temel İslam Bilimleri dediğimiz temel İlahiyat alanına karşı duruşu da çok sorunsuz değildir. Din sosyolojisindeki kuramsal ve kavramsal potansiyelin, İslami ilimler alanında çok farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına yardımcı olması kaçınılmazdır. Aynı şekilde Türkiye’de alana yönelik empirik din sosyolojisi çalışmalarının teorik zemin ve kaynak olarak İslami ilimlerden hareketle yapacağı çok şey vardır.

5. Çağdaş sosyoloji ve felsefede o kadar çok yeni, anlamlı ve önemli tartışmalar yapılmaktadır ki, sosyal bilimler alanında çalıştığını iddia eden hiçbir tefsir,

Bir başka deyişle “modernliğin” sorunları ve çözümleriyle, kavramları ve kuramlarıyla özgül bir yanı vardır. Müslüman entelektüeller ve akademisyenler bu özgüllük içinde yoğrulan ve kodlanan kavramları, teorileri ya da yaklaşım tarzlarını hesaba çekmeden, üzerine kafa yormadan gönül rahatlığıyla kullanamazlar.

hadis, fıkıh, kelam çalışması bunlara bigane kalmaz. Eğer kalıyorsa, bu çalışmaların çağın diliyle konuşmayı reddettiklerini ve çağın sorunlarına ilgi göstermediklerini söylemek mümkündür. Ancak daha önce de söylediğim gibi, sosyolojik ve felsefi perspektiflerin zamansal-mekansal bağlamlarını dikkate alarak, İslam bilimleri alanında yeni sorunlara yeni, ufuklar, çözümler düşünülebilir. Üstelik bu yönelim entelektüel arayışın zorunlu olarak karşımıza çıkaracağı bir sorumluluktur. Zamanına ve toplumuna sorumlu hiçbir din aydını bu sorumluluktan kaçamaz. Diğer yandan, bilimsel çalışmalarda yaklaşımların, teori ve modellerin halen entelektüel piyasanın öncülüğünü

ve yönlendiriciliğini elinde tutan Batılı çevrelerce belirlenmesi de bir handikaptır. Yani sosyoloji ve felsefenin perspektifleri, sonuçta bir medeniyet olarak Batı’nın sorunları ve çıkarları ekseninde şekilleniyor. Biz sosyal bilimlerde söze Weber’den, Durkheim’den, Berger’den Giddens’den, Foucault’dan, Derrida’dan, Bourdieu’dan, Bauman’dan, Heidegger’den giriyoruz. Modernliği anlamak ve onunla etkileşimde ortaya çıkan dertlerimizi halletmek için zaten başka çaremiz de yok; ama Farabi’den, İbni Sina’dan, İbni Rüş’ten, Gazali’den, İbni Haldun’dan sonra adeta susmuş bir medeniyetin mensupları olarak, içeriden konuşabilmenin entelektüel hazırlığını ve sıkıntısını göğüslemek gerekiyor.

6. İslami ilimler alanında, sorunları çözmeye dönük, olgusal ve tarihsel olanı özgül bir şekilde ele alan özgüveni yüksek çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Ancak hala bu alanlarda yapılan çalışmaların kaynağı yirminci yüzyılın başlarındaki modernleşmeci girişimlere ve resmi islahat ve tecdit hareketleri ile bunlara yönelik gelenekselci tepkilere indirgenmiş, gelenekselci-modernist düalizminden sıyrılmak gerekiyor. İslam düşüncesi, bu düalizmin refleksif karakterinin ağırlığı altında verimli ürünler ortaya koyamaz. Çağın sorunlarına karşı entelektüel ilgi, Müslüman toplumların artan dinamizmi ile yüksek bir rekabet düzeyine ulaşabilir. Yine de İslam dünyasında ve Türkiye’de ortaya konan nitelikli çalışmalar, geleneksel birikimle birlikte modern paradigmalardan etkileşiminde bir çözüm ve cevap çabalarında kendini gösteriyor. İslami ilimler alanında ortaya konacak etkili çalışmalar için, bu ilimlerin neşet ettiği medeniyet havzasına, bu havzanın özgün sorunlarına, diline ve teorilerine dayalı olması gerekiyor. Bunu yapmanın güçlüğü ortadadır. Ancak bunu yaparken, yalnızca ne modern sosyal bilimlerin gelişimine ne de İslam gelişimine sırt dönmek hatasına da düşülmemelidir.

7. Türk Müslümanlığının en önemli özelliklerinden birisidir bu. Bir başka deyişle, Türkler peygamber merkezli bir dindarlık anlayışına sahiptir. Peygamber sevgisi, kültürün ve gündelik hayatın bütün ayrıntılarında ve eşiklerinde karşımıza çıkar. Çocuklara isim verirken, sünnet ve düğün merasimlerinde, kutlamalarda, yemesinde içmesinde, alışveriş ve ticaretinde, komşuluk münasebetlerinde, ziyaretlerde, davetlerde, askere uğurlarken, hastasında, cenazesinde ve taziyesinde Peygambere referansın, sevginin ve bağlılığın izleri hep öne çıkar. Dolayısıyla Türk toplumunda

Sünnet daha çok gündelik hayat içinde duygusal ve pratik yönü kuvvetli bir halk dindarlığın kaynağını oluşturmaktadır. Ancak bunun aynı zamanda entelektüel düzeyde estetik ve sanatsal boyuta da yansıyan bir yönü vardır. Sünnetin gelenek ve kültürümüzdeki izlerine ve etkilerine baktığımızda, onun sadece yedinci asırla sınırlı bir olgu olmadığını anlıyoruz. Sünnet, somut anlamda dindar bireyin ve toplumun sosyokültürel ve gündelik hayatını kendisine bağlı kıldığı bir eksendir. Müslümanca bir hayatın nasıl olacağı konusundaki soruların ana çıkış kaynaklarından ilkidir, çünkü bizzat pratiğin kendisidir. Sünnet bir anlamda, Müslümanın değişen toplum ve kültür yapısı içinde dindarlığının hayata dinamik bir şekilde katılımını sağlar. En azından bu potansiyeli içerir. Peygamberin sünneti, kendisine gönderildiği toplumun Şeriat'a uygun örfünü kabul, uygun olmayanları ilga ve iptal, bazılarını ise tadil ediyordu. Dinin Sünnet formundaki algılanışı, Kur'an'ın sosyokültürel koşulları dikkate almasını, bir toplumun tarihsel süreklilik çizgisinde Vahy'in belirlediği ahlaki ilke ve normlara uygun örfün devamını temsil etmektedir. Sünnet, bir anlamda bir toplumun ya da grubun sosyal doğasını dikkate alan, ani, radikal değişim ve devrimlere sapmaksızın, maddi, manevi, dünyevi-uhrevi, tecrübi ve deruni boyutlarını bir arada tutan bir dini yaşayış pratiğidir. Ancak Sünnet eksenindeki bu dinamik din anlayışının, zamanla bazı dini gruplar içinde durağanlık, statiklik ya da geleneği körü körüne taklit, aşırı şekilcilik ve formalizm şeklinde algılanışına da şahit oluyoruz. Üstelik sünneti bu şekilde algılayanların onu dinin bir parçası olarak telakki edip kendileri gibi davranmayanları ağır şekilde eleştirdikleri de cabasıdır. Hatta daha da ileri giderek bazı Arap adetlerinin Sünnet algısıyla günümüz Müslümanının günlük hayatına transferi söz konusudur. Öte yandan Sünnet'i algılama ve yorumlama farklılıklarından neşet eden farklı ekoller de söz konusudur. İslam tefekküründe, kelami ve fıkhi ekollerde bunların karşılığı bulunduğu gibi, mevcut sosyo-dini hayatımızda da dindarlıkların Sünnet algısı ve pozisyonuna göre renklendiği izahıtan varestedir.

Doç. Dr. Ali COŞKUN

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Efendim sorunuzu bir girizgâhla cevap vereyim. Düşünce tarihinde şöyle bir deyiş vardır: "Bârîka-i Hakikat Musâdeme-i Efkârdan Doğar". Düşünce ve

Bilim Tarihinde en üretken dönemler ve karşılaşmalar böylesi fikir tartışmalarının sonucunda yaşanmıştır. Bir düşünce, ilim veya bilim içi tartışmalardaki farklı görüşler söz konusu alanın dinamizmini artırdığı gibi farklı disiplinler ve farklı din ve düşünce akımlarının bir ilim geleneğine yönelttiği meydan okuyucu sorular ve tartışmalar da bu dinamizmi daha da artırmıştır. Başta din içi kurumsallaşma olmak üzere; kader ve bireysel sorumluluk, iman ve amel ilişkileri, aklın dindeki konumu, yabancı din, kültür, medeniyet, düşünce ve bilim gelenekleriyle karşılaşma olmasaydı İslami ilimlerin teşekkül ve gelişimi sağlanabilir miydi?

Türkler peygamber merkezli bir dindarlık anlayışına sahiptir. Peygamber sevgisi, kültürün ve gündelik hayatın bütün ayrıntılarında ve eşiklerinde karşımıza çıkar. Çocuklara isim verirken, sünnet ve düğün merasimlerinde, kutlamalarda, yemesinde içmesinde, alışveriş ve ticaretinde, komşuluk münasebetlerinde, ziyaretlerde, davetlerde, askere uğurlarken, hastasında, cenazesinde ve taziyesinde Peygambere referansın, sevginin ve bağlılığın izleri hep öne çıkar.

Teşekkül devri ve ilerleyen süreçlerde İslami ilimler son derece dinamik bir gelişme göstermiş, zamanlarındaki gerek İslami gerekse İslam dışı meydan okumalara cevap vermişlerdir. Kısacası kendi zamanlarındaki dinsel, düşünsel, sosyal ve kültürel gelişmelerden haberdar bir şekilde onlara gerekli duyarlılığı göstermişlerdir. Günümüzde eksik olan husus çağın veya son çağların meydan okuyuşlarına yeterince cevap verilemeyişidir. Bu, söylem düzeyinde olduğu kadar bilgi ve yaklaşım düzeyinde de böyledir.

Eksikliklerin başında geleneksel âlimlerin bütüncül ve inter-disipliner yaklaşımlarının kaybedilip günümüz âlimlerinin parçacı ve tek bir disiplin gözlüğüyle konularına yaklaşmakta oluşlarıdır. Modern çağların bir hastalığı olan bilimlerde uzmanlaşma ve kompartımanlaşma Müslümanlara da sirayet etmiş olup bu, sonuçta uzmanlık körlüğünü veya akademik körlüğü doğurmuştur. Bilinecek şeylerin artışındaki gelişme uzmanlaşmayı gerekli kılabılır fakat bu bir körlüğe ve konformizme yol açmamalıdır. İslami ilimler arasındaki alışveriş ve etkileşimler takip edilemediği gibi bir ilim içindeki farklı bakış açılarının geleneksel paradigmaları nasıl etkilediği de gözden kaçırılmak-

tadır. Günümüzün post-modern bilim anlayışının da kaçınılmaz olarak geldiği bir nokta olarak problemlere inter-disipliner ve bağlantılı epistemolojik yaklaşım İslami ilimler için de bir zorunluluktur.

İslami ilimler son tahlilde dini anlama ve açıklama çabası olup bir ileriki adım dindarın pratik davranışı için değer ve norm çıkarılmasında bulunmaktadır. Bu anlama ve açıklama çabası çoğu kere metne yoğunlaşmış olup bağlam (siyak-sibak veya kontekst) göz ardı edilmektedir. Bu da metinden çıkarılacak anlamın yavanlaşmasına yol açmaktadır. Metinler üzerinde gramatik ve spekülatif tartışmalarla birlikte bağlam bilgisine de yoğunlaşmak gerekir.

Dinin Sünnet formundaki algılanışı, Kur'an'ın sosyokültürel koşulları dikkate alışı, bir toplumun tarihsel süreklilik çizgisinde Vahy'in belirlediği ahlaki ilke ve normlara uygun örfün devamını temsil etmektedir. Sünnet, bir anlamda bir toplumun ya da grubun sosyal doğasını dikkate alan, ani, radikal değişim ve devrimlere sapmaksızın, maddi, manevi, dünyevi-uhrevi, tecrübi ve deruni boyutlarını bir arada tutan bir dini yaşayış pratiğidir.

2. Batı ortaçağının dini düşünce ağırlıklı yöneliminden sonra bildiğimiz gibi Rönesans, Reform ve Aydınlanma çağının akıl ve doğa bilim odaklı yönelimi içinde yaşadığımız zamanı da hala etkilemeye devam etmektedir. Özellikle Aydınlanma döneminin deist ve agnostik, ondokuz ve yirminci asırların ateist bilim ve düşünce adamlarının çalışmalarına kilise çevreleri hep bıyık altından kıs kıs güler bakmışlardır. Bu çevrelere göre söz konusu düşün ve bilim adamları son tahlilde Kutsal Kitabın satır aralarını okumaya ve doldurmaya çalışmaktaydılar. Sözgelimi arkeolog, antropolog, kozmograf ve astronomların çabaları bir bakıma dinin genel olarak açıkladığı ve fakat çoğu kere boş bıraktığı mebd-e-mead ve yaratıcı evrim alanlarını doldurmaktaydılar. Söz konusu alanlarla ilgili din dili çoğu kere bilimsel olmayan amiyane, metaforik, öykücü ve öğütçü bir dil kullanmıştır. Bu dilin pozitif bilim diliyle beslenmesi gerekiyordu ki bütün düşün ve bilim adamlarının yaptıkları da bundan başkası değildi.

Benzer değerlendirmeleri İslami ilimler için de yapmak mümkündür. Fideist ve katı akılcı önermeleri

eleştirel bir akılcılıkla neden tartmayalım, doğa bilimlerinin verilerini kozmolojik ve astronomik ayetleri ve hadisleri açıklarken neden kullanmayalım ve sosyal bilimlerin verilerini Allah ve Peygamberinin insan doğası, toplum doğası, kültür doğası, tarih doğası alanlarıyla ilgili yasalarını yani Sünnetullah ve Sünnet-i Rasulullahı anlama ve açıklamada neden kullanmayalım.

Bu kullanmanın tabii ki birtakım avantaj ve dezavantajları veya gücü ve zafiyeti olacaktır. Bilimsel ve dünsel açıklamaların en büyük zafiyeti indirgemeci ve genellemeci oluşlarıyla Kutsalın canlı, özerk, dinamik ve evrensel karakterini tarihselleştirici bir motifle malul olmalarıdır.

Sosyal bilimler söz konusu olduğunda nasıl bir sosyal felsefeden, sosyal teolojiden (ve bu arada İçtimai İlmi Kelamdan/ sosyolojik kelam ilmi) bahsediyorsak dini ilimlerin şubeleri için de ayrı ayrı sosyolojik tefsir, sosyolojik fıkıh/ İçtimai Usul-i Fıkıh, sosyolojik Hadisten bahsedebiliriz.

3. Şahsen bu kavramsallaştırmaya sıcak yaklaşmakta, hatta bir zorunluluk olarak bakmaktayım. Türkiye'de Kuran Sosyolojisi denemeleri yapıldı fakat Sünnet Sosyolojisi denemesine bildiğim kadarıyla rastlamadık. Bu alanın Türkiye İlahiyat camiasında bakir bir alan olduğu kanaatindeyim. Sünnet ve Hadisle özel olarak ilgileniyorum fakat sosyolojiyle ne tür bir bağlantı kurabiliriz onun araştırması içindeyim. Batı ve İslam dünyasının diğer bölgelerinde mutlaka denemelerinin yapıldığı kanaatindeyim. Yapılacak ilk iş bunları Türkçeye kazandırmak ardından da özgün tekliflerin yapılmasını beklemektir. Mesela yanılmıyorsa Osman Salih adlı bir şahsın *Hadis ve Psikoloji* adlı çalışması Türkçeye kazandırıldı. Benzer çalışmaların Hadis/Sünnet ve Sosyoloji alanında yapıldığını zannediyorum. Hadisçiler ve başta din sosyologları olmak üzere sosyologların elbirliği içinde konuya eğilmeleri gerekir.

Böyle bir sosyoloji dalı özel bir din sosyolojisi türü olan ve derginizin geçen sayısında tartıştığımız İslam Sosyolojisinin bir alt dalı olabilir. Sünnet Sosyolojisinin; başta sosyal gerçeklik olmak üzere, sosyal değer ve normları, sosyal grupları, sosyal kurumları, sosyal süreçleri, sosyal teorileri ve sosyal kavramları ele alması beklenebilir. Sünnetin bu konulardaki verilerinin Kuran'dan daha zengin ve ayrıntılı olduğunu düşünüyorum. Fonksiyonel olarak Sünnetin Kur'an'ı

kıraat, tebyin, teyit, takyid, tahsis, tefsir, tevil vazifelerinin yanında Hz. Peygamberin bunlara ilaveten tebliğ, teşri, insanları ve Müslümanları inanç ve ahlak bakımından arındırma/tezkiye ve hikmeti öğretme gibi işlevleri de var. Hazreti Peygamber kendi örneğinde nasıl bir insan ve Müslüman Şahsiyet/ Homo İslamicus inşa etmek istedi, İslami bir kültür ve kimliğin parametreleri nelerdir, insanın, toplumun, doğanın ve tarihin doğası hakkında Hz. Peygamber neler söyledi bunların sistematik olarak ele alınması gerekir. Sosyal farklılaşma ve sosyal değişmeye nasıl baktı bunların derlenmesi gerekir.

4. Başta belirttiğim gibi indirgemeci, genellemeci ve tarihselleştirici zafiyetlerinin farkında olmak şartıyla bütün felsefe ve sosyal bilim bakış açılarından istifade etmek gerekir. Kuran ve Peygamberin dindeki konumu felsefe tarihindeki Bir, Sudur, Logos, yaratma, tecelli ve tezahür tartışmaları bilinmeden kavranmaz. Bu tür tartışmalar Eflatunculuk, Yeni-Eflatunculuk, Sabiilik, Süryaniler ve Hıristiyanlık dolayımından İslam'a da geçmiş tartışmalardır.

İbn Haldun'un yaptığı gibi Tanrının iradesinin tarih, toplum ve kültürdeki yansımaları günümüzün deneysel ve objektif bilim mantığına eş bir değerlendirmeyle o zaman nasıl bir tarih felsefesi, metafiziği ve teolojisi içinde yer alabilmişse benzerini bugünün sosyal bilimcisi de yapmalıdır.

İlahiyat ilimlerini rasyonel bir tutarlılık testine tabi tutup ekmek veya hap gibi bize sunan Din Felsefesinin verilerinden ve bulgularından hem dini ilimlerin hem de din bilimlerinin istifade etmesi hem kaçınılmaz hem de bir zorunluluktur. Orada üretilen görüşlerin İslami ilimlere yansıtılmaması büyük bir eksikliktir. Tarihi ve sistematik din felsefesi bütün ilahiyat ve din bilimlerinin şemsiye disiplini görünümündedir. Bugün Kelam, Tasavvuf, Fıkıh Usulü ve İslam Felsefesi İslam Düşüncesi başlığı altında mukayeseli din felsefesinin altında yer almaktadır. Onun için Sünnet Düşüncesi ve Sosyolojisi dâhil tüm dini ve din bilimleri bu felsefeden haberdar olmak zorundadır.

Din Sosyolojisi de din ve toplum ilişkilerini tarihi, sistematik ve mukayeseli inceleme konusunda yeterince entelektüel genişlik ve kapsama sahiptir. Bu başlık altında bir İslam Sosyolojisi ve Sünnet Sosyolojisi yapmaya epistemolojik bir engel yoktur. Her düşün ve bilim alanında farklı teoriler, perspektifler

ve yaklaşımlar olduğu gibi din felsefesi ve din sosyolojisi alanında da mevcuttur. Bir İslami ilimler araştırmacısının bunlardan seçmeci bir şekilde yararlanmasına bir engel yoktur. Bütün zafiyet bu bilgilerinin doğasından ziyade onu İslam'a uygulamaya çalışacak olan araştırmacının bakış açısı ve entelektüel donanımındaki zafiyettir.

5. İslami ilimlerin felsefe, sosyal bilimler ve bu arada sosyoloji ve sosyal değişme ekseninde analiz edilmesi; geleneğe nasıl bakmaları, onun hangi kısımlarını alıp hangi kısımlarını atmaları, dönüştürmeleri, değiştirmeleri, tadil ve tashih etmeleri, mevcut dini ve toplumsal hayatı nasıl biçimlendirmeleri ve geleceğe taşımada nasıl davranmaları gerektiğini düşünen ve böylece büyük bir zihniyet problemini yoğun bir şekilde yaşayan İslam Dünyasında kaçınılmaz gözükmektedir. Mevcut dini, felsefi, sosyal ve kültürel sorunları aşmada bunun bir çıkış yolu olacağını düşünüyorum.

Türkiye'de Kuran Sosyolojisi denemeleri yapıldı fakat Sünnet Sosyolojisi denemesine bildiğim kadarıyla rastlamadık. Bu alanın Türkiye İlahiyat camiasında bakir bir alan olduğu kanaatindeyim.

Sosyal değişmeyi Kur'an, insanın kendi nefsinde olanı değiştirmekle açıklamaktadır. Dolayısıyla değişim bireyden başlayacaksa onun yolu da bireyin zihniyet değiştirmesinden başlamalıdır.

6. İslami ilimler alanında Türkiye söz konusu olduğunda her ne kadar yabancı dillere aktarılamasa da belli ve önemli bir birikim oluşmuştur. Felsefi kültür İran kadar olmasa da felsefi ve bilimsel kültürün Türkiye'deki konumu diğer İslam Ülkelerine göre İslami ilimlere yansımaları bakımından kayda değer bir avantaj oluşturmuş bulunuyor. Her İslam ülkesinde iktisat-taki 'mukayeseli üstünlük teorisi'ne göre konuşacak olursak birtakım üstün alanlar oluşmuş bulunuyor. Bu üstünlükleri her bir İslam ülkesi kendi düşünsel ve bilimsel kültürüne aktarmalıdır ve birbirinden haberdar olmalıdır.

7. Sokaktaki insanın tasavvuru ve pratiğinde sünnet birtakım giyim-kuşam ve yemek yeme adabında Hz. Peygamberin tavır ve hareketlerine uymak olarak gözlenmektedir. Bu da önemli bir algıdır zira zafer

süngünün ucunda olduğu gibi sünnet de gündelik hayatın pratiğinde yansıma bulmuş oluyor. Tabii ki bu yeterli değildir. Dünyayı algılama ve açıklamada veya yorumlamada da kısaca zihniyet ve dünya görüşünde de Hz. Peygamberin söz, fiil ve tavırlarının izleri olmalıdır. Her devirde bulunan ve din sosyologu Peter L. Berger'in deyişiyle 'dinin kültürlü kümsemeyicileri' katında sünnet tarihsel, mahalli ve Arap ulusunun örf ve adetlerini yansıtan fikir ve uygulamalar demetidir. Bu yoruma göre kabaca Kur'an'ın yüzde onu tarihsel Sünnet'in nerdeyse yüzde ellisi tarihseldir. Bu tarihsel veriler bizce Kuran ve Sünnetin anlaşılmasında anlam çıkarmak için bağlamı oluşturup oradan evrensel ilkelere yönelebilmek için 'kızım sana söylüyorum gelinim sen anla' kabilinden verilerdir.

Bu güzel sorularınız için teşekkür ederim.

Dinin temel hedefi, insanları yaratan rablerinin öngörüp, ortaya koyduğu esaslara göre hayatlarını düzenlemeleri ve onları dünya ve ahiret mutluluğuna erdirmektir.

Adil YAVUZ

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Herhangi bir ilim dalı için, eksik kalmadı, gereken her şey yapıldı, denildiğinde, ilimde durağanlaşma başlar. Bu o alana ve yapılara saygıdan çok ilgili ilim dalının kökünü kurutmaya kalkışmak anlamına gelecektir. İslami ilimler için de aynı durum söz konusudur. Bu ilim dalları her ne kadar, rivayet ilimleri olarak görülüyorsa da, bu her şey rivayetle bitir anlamına gelmez. Her ilim dalının yenilenmeye, kendini güncelleştirmeye ihtiyacı vardır. Asırlarca "ictihad kapısı kapanmıştır" anlayışı, fikhin kendini güncellemesini, yeni problemlere süratle çözüm üretmesini engellemiştir. Kur'an, hadis ve onlar üzerine inşa edilen ilim dallarının geçmişte aldığı şekil ve muhtevanın, yapılan yorumların, istinbat faaliyetlerinin, kıyamete kadar değiştirilemeyeceğini, bu yorumların gelecek asırlardaki tüm problemleri çözebileceğini söylemenin kabul edilebilir bir yanı yoktur. Bundan on asır önce yaşayan hiçbir bir alim, bu günleri ve problemleri görüp çözüm üreteceği iddiasında bulunmamıştır. Zaten bunun imkanı da yoktur. Zamanın ve şartların değişimi, belli alanlarda yeni yorumları ve

istidlal faaliyetlerini zorunlu kılacaktır. Belki Kur'an tefsiri alanında, güncel şartları dikkate alan yorum faaliyetleri yapılmaktadır. Ancak hadis alanında, bu günün insanına hitap eden, o dönemin toplumu ile bu günün toplumu ve şartları arasında bağ kuran yeni şerhlere ihtiyaç duyulmaktadır. Elimizdeki hadis tasnif sistemleri, bundan on onbir asır önce yapılmıştır ve bu tasniflerin ne ilahî ne de nebevî bir boyutu vardır. Muhtevayı esas alan tasniflerde de fikhî anlayış etkili olmuştur genellikle. Bugünün zaman ve şartlarına göre yeni tasnif sistemleri oluşturulmalıdır.

2. Dinin temel hedefi, insanları yaratan rablerinin öngörüp, ortaya koyduğu esaslara göre hayatlarını düzenlemeleri ve onları dünya ve ahiret mutluluğuna erdirmektir. Bu sebeple de Kur'an'ın ve sünnetin esas muhatabı insanlardır. Söz konusu edilen davranış bilimleri ve felsefe de, esas itibarıyla insanı, düşüncelerini ve davranışlarını incelemektedir. Dolayısıyla hepsinin alanı, insan ve toplum noktasında kesişmektedir. Dini doğru bir şekilde anlamak ve anlatmakla da yükümlü olan Müslümanların, muhataplarını doğru bir şekilde tanımadan bu görevi hakkıyla yerine getirmeleri mümkün olmayacaktır. Nitekim Hz. Peygamberin (s), tebliğde bulunacağı toplulukla ilgili bir takım bilgiler olarak dini anlattığını belirten hadisler bulunmaktadır. Tebliğ, her önüne gelenc, aynı üslup ve yaklaşım tarzıyla bir şeyler anlatmak değildir. İslami tebliğin Mekke'deki üslubu ile, Medine'deki üslubunun farklı olduğu, az çok Kur'an'dan haberdar olan herkesin bildiği bir gerçektir. Muhatap kitle değiştikçe tebliğ değişmiş, onların gelişmesine paralel olarak tebliğ yeni bir aşamaya intikal etmiştir. Psikoloji, sosyoloji ve felsefe de insanları tanımak için ihtiyaç duyulan bir çok veriyi bize sağlayacaktır. Hz. Peygamber(s), Adiy b. Hâtim'i İslam'a davet ederken, onun dini ile ilgili bildiklerini (bkz. *Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 257*) dile getirerek İslam'a davet etmiştir. Sosyal bilimler perspektifinden, İslami ilimlerin ele alınması yeni açılımlar yapılması noktasında katkı sağlayabilir.

Ancak bu disiplinlerin -özellikle davranış bilimlerinin- önemli ölçüde Batı'da ortaya çıkıp geliştirildiği bir vakıdır. Her ilim dalı ortaya çıktığı toplumların ve onu geliştirenlerin kültüründen, inancından, tarihî geçmişinden ve birikiminden ciddi ölçüde etkilenmektedir. Konuyu biraz açmak gerekirse şöyle diyebiliriz. Batılı insan, din ile ilgili yaşadığı serüven ve çatışmalardan sonra Rönesans ve Reform hareketle-

riyle Hıristiyanlığa ve onu temsil eden kiliseye karşı ciddi bir mücadele vermiştir. Bu sebeple ondan sonra dine karşı yaklaşımı daha çok bir tavır alma şeklinde yapılmıştır. Bu birikim ve altyapı da orada yetişen psikologu da sosyologu da etkilemiştir. Onların eseri olan bu ilim dallarının ortaya koyduğu veriler ve yaklaşım tarzıyla İslamın ve İslami ilimlerin ele alınması ve incelenmesinin, bir takım yanlış sonuçlara yol açabilme riskini taşıdığı göz ardı edilmemelidir.

3. Hz. Peygamberin (s) kişiliğinin şekillenmesinde hiç şüphesiz yaşadığı toplumun etkisi olmuştur. Her beşerin yetiştiği toplumdaki bir takım değerler edinmesinden daha tabii bir şey olamaz. Tabii bu, şirk toplumunun yanlış tutumlarını aldığı anlamına gelmemektedir. Diğer taraftan, Hz. Peygamberin (s) hadislerinin ve sünnetin de, toplumun değişimi ve dönüştürülmesinde aktif bir rol aldığı herkesin bildiği bir gerçektir. Bu şekilde çift yönlü bir etkileşim olduğuna göre, toplumu değiştirip yönlendiren bir unsur olarak sünnetin sosyoloji ilminin birikiminden hareketle ele alınmasının yadırganacak bir yönü olmasa gerekir. Belki bu alanda yapılacak iyi ve nitelikli çalışmalar bizim sünnet algımızı da geliştirip yeni ufuklar açabilecektir. Konuyu bu çerçeveden ele alırsak, "sünnet sosyolojisi" şeklinde bir kavramşallaştırmanın uygun olacağını düşünüyorum.

4. Bu çerçevede davranış bilimleri alanında yapılan çalışmalarda daha çok dini hayat, sanayileşme, şehirleşme, eğitim ve benzeri faktörlere bağlı olarak birey, dini gruplar ve davranışların incelenmesi gibi konular ele alınmaktadır. Ancak erken dönemdeki durumu ele alan, o dönemin yapılması üzerinde duran çalışmaların -bilebildiğim kadarıyla- yeterince yapılmadığı kanaatindeyim. Batıdan devşirilen davranış bilimlerinin, kendimize özgü bir versiyonunun geliştirilebilmesi için alınması gereken belli bir mesafe var. Batı kültürünün ve din anlayışının etkisinde şekillenen bir birikimle bizim dünyamızın ve meselelerinin ele alınmasında aradaki farklar dikkatten kaçabilmektedir. Onların, İslami ilimlerle irtibatının istenilen düzeyde olmadığı, ciddi ölçüde problemler ve önyargılarla dolu olduğu gözlemlenmektedir. Ancak İlahiyat fakültelerinde çalışma yürüten akademisyenlerin büyük çoğunluğu belli bir İslami ilimler altyapısına sahiptirler. Bu durum onların konulara vuküfiyeti açısından önemlidir. Ancak bunun çalışmalarına yeterli ölçüde yansımaları söylemek -kanaatime göre- zor görünmektedir.

5. Elbette bu tür çalışmalar bir takım yeni perspektiflerin yakalanmasına katkıda bulunabilir. Temel İslam bilimleri ve İslam tarihi alanlarındaki birikimlerin yeni bir yaklaşımla, metotla ele alınması, bu bilgilerin güncellenmesi, tahlili ve ortaya çıkan çağdaş problemler için çözüm üretilmesi açısından katkı sağlayabilir. Müslümanların tarihte yaşadıkları bir takım problemler, yeterince tartışılıp değerlendirilmemiştir. Asr-ı Saadet ve Raşid halifeler döneminden sonra ciddi bir yönetim problemi çıkmış, ve bu mesele çoğu zaman kılıç ve güçle çözülmeye çalışılmış ve bu uğurda çok kan dökülmüştür. Ümmetin parçalanmışlığı o günden bu güne bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır. İhtilaf denilen konular iftiraka dönüşmüştür. Bu meselelerin çok boyutlu yaklaşımlarla ele alınması belli ölçüde bir çıkış yolu açabilir.

Diğer taraftan, Hz. Peygamberin (s) hadislerinin ve sünnetin de, toplumun değişimi ve dönüştürülmesinde aktif bir rol aldığı herkesin bildiği bir gerçektir. Bu şekilde çift yönlü bir etkileşim olduğuna göre, toplumu değiştirip yönlendiren bir unsur olarak sünnetin sosyoloji ilminin birikiminden hareketle ele alınmasının yadırganacak bir yönü olmasa gerekir.

6. Aslında İslami bilimlerle sosyal bilimlerin insanı merkeze alan ortak bir yönü bulunmaktadır. Bu alanda yapılan bazı çalışmaların disiplinlerarası ortak çalışmalara kapı aralayacağı ve öncülük edeceği söylenebilir. Recep Şentürk tarafından hazırlanan bir doktora çalışması, Hadis alanında sosyal bilimlerin kullanılmasının güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Şentürk, *Toplumsal Hafıza- Hadis Rivayet Ağı 610-1505* adlı çalışmasında dokuz yüz yıllık bir süreçte, hadis ilminde "hâfız" payesini elde etmiş yirmialtı kuşak hadisçi arasındaki rivayet ağını ele almaktadır. Ulaşılan sonuçların her iki alan açısından da önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür orijinal çalışmalar, doğrusu ümit veren bir gelişme olarak kaydedilebilir.

7. Özellikle halk kesiminde hakim olan sünnet algısı, (çocukları sünnet ettirme, yemeği sağ el ile yeme, bazı nafil ibadetler gibi) Nebvî sünnetin çok sığ bir alanının ifade etmektedir. Acaba sünnet bunlardan mı ibarettir? Bunları yapan sünnete gereken önemi vermiş ve yaşamış olur mu? Bunların genel olarak,

sünnetin adab, giyim kuşam ile ilgili oldukça yüzeysel bilgiler olduğu görülmektedir. Acaba bunun oluşmasında etkili olan amil nedir diye düşünüldüğünde bunun, halk düzeyinde yaşayan İslam anlayışını inşa eden ilmihal kitaplarında yer alan, fıkıh merkezli bir tanımlamaya göre şekillendiği görülmektedir. İlmihal kitaplarını yazanların da genel olarak fıkıhla ilgilenen alimler olduğu bir vakıdır. Şüphesiz onlar bunu yazarlarken art niyetli değillerdi. Halka pratik bir rehber sunmak amacıyla bunları yazdılar. Bu eserlerdeki tanıma göre sünnet, ya nafîle kabilinden ibadetler veya yapılsa iyi ve güzel olan ve sevap kazandıran, yapılmazsa da bir sakıncası olmayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda sünnetin pek bir bağlayıcılığı kalmamaktadır. Fıkıhın ve fakihin, hadis kaynaklarındaki önemli esasları istidlal ve istinbat yoluyla aldığı, geriye bir vaaz, nasihat ve fedail malzemesi kaldığı şeklinde oluşan bu anlayışın tabii bir sonucu olarak sünnet, kavram olarak kapsamından ve bağlayıcılığında çok şey kaybetmektedir. Belki bu alanda yapılması gereken ilk iş, halkın zihnine doğru bir sünnet algısının yerleştirilmesidir. Sünnetin, Hz. Peygamberin bireysel ve toplumsal alanda, insanlara rehberlik ettiği, söz ve eylemleri ile uygulamaya koyduğu prensiplerin ve yaşam tarzının bütünü olduğu kavratılmalıdır.

Hız. Peygamber ile ilgili algılarda dengeli ve gerçekçi bir portre yerine, kişilerin yaklaşımına göre, "ahkam vaz' eden bir teşri mercii, derviş, cihadi her şeye ön-

İslami bilimlerle sosyal bilimlerin insanı merkeze alan ortak bir yönü bulunmaktadır. Bu alanda yapılan bazı çalışmaların disiplinlerarası ortak çalışmalara kapı aralayacağı ve öncülük edeceği söylenebilir.

celeyen eli kılıçlı bir savaşçı" gibi belli yönleri diğerleri aleyhine oldukça abartılmış bir Peygamber algısının şüphesiz gerçeği doğru bir şekilde yansıtmadığı söylenemez. Bu alanlarda yanlış ve eksik algıları düzeltecek bir takım yeni çalışmaların yapılması ve bu tür yanlış algıların düzeltilmesi gerekmektedir.

Ömer ÖZPINAR

Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Adı geçen ilimler, temel İslam bilimleri olarak ad-

landırılan ilimlerin başta gelenleridir. Bu ilimlerin bu şekilde isimlendirilmeleri, dini delil hiyerarşisi diyebileceğimiz edille-i şer'iyyenin sıralamasına uygun olarak oluşturulmuş gözükmektedir. Bu ilim dallarının kaynak ve metod birliktelikleri de söz konusudur. İlahi kaynaklı bir dinin elbetteki kaynağı ve dayandığı delilleri de ilahi yani vahyi olmak zorundadır. Bu ilim dallarında yapılan çalışmalarda en büyük eksikliğin, birbirlerinden kopuk olmaları ve öğretimlerinin birbirleriyle ilinti kurulmadan yapılmasıdır denilebilir. Oysa İslam'ın ilk devirlerinde Kelam'ı da aralarına katacağımız bu ilimler, bugünkü gibi birbirlerinden kopuk ve tamamen bağımsız ve ayrı disiplinler değildir. hepsi Kur'ân ve sünnet temelli olduğu için birbirlerinden usul ve konu bakımından etkileşim halindeydiler. Hatta bir alimin, bu sahaların hepsinde söz sahibi olması bir gerekliliktir. Ancak zamanla ihtisaslaşma, beraberinde ayrışmayı ve devamında da birbirinden kopmayı getirdi. Bu ilimlerin oluşum aşama ve şartlarını, tarihçelerini, rical ve edebiyatlarını daha iyi anlamak ve değerlendirmek için, birbirleriyle ortak noktalarından hareketle her birini büyük fotoğraftaki yerine koyarak, yeniden bir okuma yapılmalıdır kanaatindeyim. İslami ilimleri ayrı ayrı siteler ya da apartmanlar yerine, bir dairenin her an kullanılan ve o evin farklı ihtiyaçlarına hitap eden odacıkları gibi düşünmek gerekmektedir. Bilgi geçişleri ve etkileşimleri daha kuvvetli ve muntazam olmalıdır. Dolayısıyla temel İslam bilimlerinin bugünkü en büyük eksiklikleri, birbirlerinden çok ayrı düşmüş olmalarıdır denilebilir.

2. Bu soru, cevaplanması çetin bir sorudur. Evvela İslami ilimler hangi açılardan sosyal bilimlerin konusu olabilecektir, bunun ortaya konulması gerekecektir. Bu husus, ancak her iki ilim grubunun uzmanlarının ortak bir çalışmasıyla ortaya konabilecektir. Ancak haddimiz olmadan söylersek sosyal bilimlerin tanımlayıcı ve analiz metodlarından, İslami ilimler sahasında yararlanmak pekala mümkündür. Özellikle sosyo-kültürel olayların analizi ve bunların İslami ilimlerin teşekkülünde oynadığı rollerin tespitinden başlayarak modern dünyaya sunabilecekleri hususlar hakkında sosyal bilimler perspektifinden yaklaşım yararlı olacaktır. Zaten tarih, edebiyat ve ilimler tarihi gibi bilimler, temel İslam bilimleri ile yakın içinde olagelmışlerdir. Özellikle İslami ilimlerin ve taşıdıkları muhtevanın gerek fert ve gerekse topluma yansımaları, etkileşimi, algılanma düzeyleri, dini toplum ve teşkilatların din algısı vs. gibi konuların dine uy-

gunluğu araştırmaları için sosyal bilimlerin perspektifine ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan Farabi, Gazali, İbn Haldun gibi alimlerin zamanlarında yaptığı ve medeniyet kurucusu olarak dini referans alan bir takım modern çalışmalarda da, İslami bilimlerin sosyal bilimlerin bakış açısından yararlanması kaçınılmaz olacaktır. Bu hususta sosyal bilimlerin kaynak, malzeme, metod ve analiz olarak katkıları öncelikli olacaktır. Zira dinin muhatabı da sosyal bilimlerin muhatabı da insandır. Din, sosyal bir fenomendir ve kendisini söz konusu dini ilimler yoluyla toplumda yaşanır ve gözükür kılmaktadır. Sosyal bilimler de, nihayeti itibariyle insani olana bir bakış açısı ve çözüm üretme çabasıdır. Din-toplum, din-fert ilişkilerinin analizinde ve ihtiyaçların belirlenerek çözüm üretilmesinde her iki ilim grubunun ortak çalışma alanları bulunmaktadır. Bu bakımdan dini ilimleri, sosyal bilimlerin perspektifinden değerlendirmek mümkündür.

İslami bilimlerin sosyal bilimlere konu olmasındaki zafiyet meselesinde ise, herhalde ilk önce düşünülmesi gereken bu ilimler arasında görülen kaynak köken ve metod farkıdır. Zira söz konusu İslami ilimler kaynağını ve dayanağını vahyi bilgidir almaktadır. Bu onların aynı zamanda meşruiyetini sağlamaktadır. Ancak sosyal bilimlerin kaynağı, beşeri birikimlerdir. Metodları da pozitivist bir karakter taşımaktadır. Bu bakımdan sosyal bilimlerin perspektifinden din anlaşılmasına çalışıldığında bazen dini alanın ve ilimlerinin gaybi, imani ve psikolojik alt yapısı ihmal edilebilmektedir. Dini ilimler salt kültürel ve tarihi bir olgu gibi değerlendirilerek, onların aşkın boyutu görmezlikten gelinebilmektedir. Bu zafiyetin, bu iki ilim grubunun birbirlerine ihtiyaç duydukları alan, mesele ve metodların iyi tespit edilmesiyle ve birbirlerini anlamaya çalışmasıyla aşılması mümkündür.

3. Öncelikle tespit etmek gerekirse Hadis ilminde sünnet sosyolojisi gibi bir kavram bulunmamaktadır. Kaldı ki bu ve buna benzer olarak "Kur'an sosyolojisi" gibi kavramlar, İslami din sosyolojisinde bile yeni çerçeve tanımları yapılmaya çalışılan bir husustur. Bilindiği üzere sosyoloji somut olaylar üzerine teorilerini geliştirir. Deskriptif bir beşerî disiplindir. Vuku bulmuş bir süreci, olayı, oluşumu olduğu gibi anlatmak, betimlemek sosyolojinin ve din sosyolojisinin temel metodudur. Dolayısıyla yoruma çok fazla girmeden, sosyal bir olayı rapor edip bırakır. Buna göre sünnet, İslam'ın Hz. Peygamber (s) tarafından

anlaşılması, yaşanması ve anlatılması sonucunda oluşan ilmi ve kültürel birikimin adıdır. İslam ise bir inanç olmasından öte, hayatın her alanına müdahale eden, inananlarını yönlendiren bir sistemdir. Durum böyle olunca yaşayan Kur'an ve İslam'ın yegane bağlayıcı yorumu demek olan sünnet, dini hayatın içinde ve hatta kendisidir. Bir rivayette geçtiği üzere Hz. Peygamber, kamu hukuku gibi en zirve konular bir yana inananlarına tuvalete nasıl girilip çıkılacağından tuwakların nasıl kesileceğine kadar detayları anlatmış, öğretmiştir. Bu öğretiler bütünüdür adıdır sünnet. Müslümanın şahsiyetini bina ederken, onun toplum

Din-toplum, din-fert ilişkilerinin analizinde ve ihtiyaçların belirlenerek çözüm üretilmesinde her iki ilim grubunun ortak çalışma alanları bulunmaktadır. Bu bakımdan dini ilimleri, sosyal bilimlerin perspektifinden değerlendirmek mümkündür.

içindeki pozisyonunu ve konumunu da belirleyen en önemli unsur sünnet olmuştur. Medine toplumu bunun somut örneğini oluşturur. Bu yüzden aynı anlam dünyasının akraba kavramları olan din, medine ve oradan da medeniyet tasavvuru, sünnet tarafından biçimlendirilmiştir. Bu bakımdan sünnet, Kur'an'ın öngördüğü ferdi ve toplumsal yaşamın müşekkel halidir. Başka bir ifadeyle Sünnet, İslam'ın din olarak ete kemiğe bürünmüş halini temsil etmektedir ki, kanımca sosyolojinin aradığı vakıacılık, somutluk ve dinamizm de buradadır. Dolayısıyla din sosyolojisinin bir alt dalı olarak İslam'a dair sosyolojik vakıa, ilke, metod, analiz, bakış açısı ya da bir zemin inşa edilecekse, aranan malzeme sünnettedir. İslam medeniyetinin geçmiş ve geleceğinin kodları sünnette bulunmaktadır. Nitekim bu hususla ilgili olarak Selçuk üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD. olarak 2006 yılında bendenizin de tertip heyeti ve sekretaryasında bulunduğum "Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü" isimli bir sempozyum düzenlemiştik. Bir Hadis bilim dalı sempozyumu olmasına rağmen bu toplantıyı çok sayıda sosyal bilimcinin katılımıyla gerçekleştirmiştik. Bu sempozyumun tebliğleri kitap olarak yayınlanmıştır. Burada da sünnetin sosyolojik boyutuna dair pek çok akademik çalışma ortaya konulmuştu. Dolayısıyla daha önceden de sünnetin sosyolojik fonksiyonlarının değerlendirilmesine bir nevi katkı sunulmaya çalışılmıştı. Netice itibariyle oradaki tecrübelerimizden de

yola çıkararak, böyle bir kavramlaştırmanın olabileceği kanaatindeyim. İçi doğru bir şekilde doldurulduğu takdirde din sosyolojisine katkı sunabilecek bir kavram olacağını düşünmekteyim.

4. Sayılan ilim dallarının bugünkü ilahiyat çalışmalarındaki ve fakülte derslerindeki en önemli katkıları, öğrencilere araştırmalarında başka ve yeni perspektifler sunmalarıdır ya da öyle olmalıdır. Özellikle dini konuların ve metinlerinin anlaşılmasında, gerek metod ve gerekse farklı bakış açısı kazandırmaları, analiz kabiliyetini geliştirmeleri gibi hususlar, bu ilim dallarının ilahiyat eğitimindeki en önemli katkıları olsa gerektir. Sorunun son kısmını da içine alacak şekilde "zafiyetleri" hakkında söylenebileceklerin başında, kanaatimce bu ilim dallarının klasik İslami ilimlerdeki yetersizlikleri gelmektedir. Başta Arapça dil bilimleri olmak üzere dini ilimlere ait usul ve alan bilgilerinin yeteri kadar bu ilim dallarında konu edilmediği gözlenmektedir. Örnek vermek gerekirse, söz konusu ilim dallarında ihtisas çalışması yapan öğrencilerimize neden bu dala yönediklerini sorduğumuzda, aldığımız cevapların başında Arapça sıkıntısının geldiğini ifade etmektedirler. Oysaki, klasik İslami ilimleri ve metodolojilerini bilmeden, an-

Şayet sosyoloji, felsefe, din sosyolojisi, din psikolojisi ve din felsefesi bilim dallarının, temel ilahiyat alanıyla multidisipliner bir çalışma yürütecekse, öncelikle bu ilimlerin temel İslam bilimleri ile ilintili noktaları bulunmalı ve bu çalışmalar için meşru bir çalışma alanı oluşturulmalıdır. Aksi takdirde bu bilimlerin olduğu gibi ilahiyata taşınmasında, seküler karakterlerinden dolayı, aşılması güç sorunlar ve ön yargıların yerleşmesi kaçınılmaz olacaktır.

lamadan ve tarihçesinden haberdar olmadan nasıl bir çağdaş din sosyolojisi, psikolojisi vs. oluşturulabilecektir. Yine Farabi'yi, İbn-i Sina'yı, Gazzali'yi vb. orijinal eserlerinden okuyamayan veya takip edemeyen bir din felsefecisi düşünülebilir mi? Ödünç ve tercüme bilgilerle bu iş nereye kadar yürütülebilir ki? O sebeple, bu alanlardaki geçmiş birikim ve ilim geleceği bilinmeden, çağdaş beşeri bilimlerin metodlarını bu sahalara uygulamada ciddi sıkıntılar olacağı aşikardır.

Bu bilimlerin İslami ilimlere yaklaşımında problemlerden birisi, söz konusu beşeri bilimlerin temel İslami bilimlere ve genel İslam düşüncesine dışarıdan bir gözle yaklaşmasında göze çarpmaktadır. Diğer yandan genel sosyoloji ve psikolojinin kendi içinde geniş anlamı olan bazı kavramların din sahasında veya dini ilimlerle entegrasyonunda problemler görülebilmektedir. Dolayısıyla geçmiş inşa edilmeden, geleceğin bina edilmesi söz konusu olamaz. Şayet sosyoloji, felsefe, din sosyolojisi, din psikolojisi ve din felsefesi bilim dallarının, temel ilahiyat alanıyla multidisipliner bir çalışma yürütecekse, öncelikle bu ilimlerin temel İslam bilimleri ile ilintili noktaları bulunmalı ve bu çalışmalar için meşru bir çalışma alanı oluşturulmalıdır. Aksi takdirde bu bilimlerin olduğu gibi ilahiyata taşınmasında, seküler karakterlerinden dolayı, aşılması güç sorunlar ve ön yargıların yerleşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Yine sosyal bilimlerin yaklaşımındaki sıkıntılar cümlesinden yukarıdakiyle ilintili olarak bir de sosyal bilimlerin dini konuları ve dini ilimleri ele alırken meseleyi salt bir kültürel-tarihsel boyuta indirgemeleri söylenebilir. Bu indirgemeci yaklaşım, ilahiyat eğitiminde önemli bir yeri olan aşkınlık ve gaybi temelli bilgileri ya küçümser ya da kabul etmez bir tavır içine girebilmektedir. Bu durum, empatik, tarafsız ve sorumlu bir yaklaşımla aşılabilecektir.

5. Elbette ki güncel sorunların karakteristik özelliklerine göre böyle bir çalışma, temel İslam bilimleri için yeni bir bakış açısı sunabilir. Ancak burada en önemli sorun kanımca ele alınacak sorunun mahiyetini tespit ve metod sorunudur. Diğer bir problem de, seküler bir anlayışa göre dizayn edilmiş sosyolojik ve felsefik bir yaklaşımın ortaya koyacağı algı ve anlayışın ortaya çıkaracağı yanlış sonuçlarıdır. Eğer bu sorunlar aşılabılırsa, söz konusu dini ilimlerin din ve toplum arasındaki bağlantı noktalarının nasıllığı, analizi, inşası ve bunların metodları üzerine sosyoloji ve felsefi bilimlerin katkıları yadsınamaz. Mesela temel İslami ilimlerin modern topluma sunacakları, din ve dini olguların etkileşimleri üzerindeki analizler, dinin toplumla-toplumun dinle ilgili alanlarının izahı, sosyal hayatın dinden beklentilerinin tespiti ve dinin sosyo-kültürel hayattaki katkılarının neler olabileceği, iman ve ibadetin sosyal ve düşünsel boyutları, dinin topluma ve çağa sunumu, din algısının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için alınacak tedbirler vs. gibi bir çok konuda, dini ilimler ile sosyoloji ve fel-

sefenin ortak çalışma alanları kurması lazımdır. Böyle bir açılım ve iletişim, her iki alanı daha da güçlendirecektir. Dini metinlerin günün ihtiyaçları ve günün insanın algısına hitap edecek şekilde yeniden anlatılması ve yorumlanmasında da, sosyoloji ve felsefi ilimlerin metodolojisi ve analiz kabiliyetinden yararlanılmalıdır. Böylece güncel dini yaşantıyı okuyabilmek ve ona sahih çözümler üretebilmek mümkün olacaktır.

6. Elbette ki İslami ilimler ile beşeri bilimler arasında olumlu yönde seyreden bir gelişme söz konusudur. Bu iki ilim grubunun birbirlerinde ayrı düşünüldüğünde bazı olumsuzlukların yaşandığı malumdur. En azından modern zamanlardan önceki bir devirde, sosyal bilimlerin tamamen dini tedrisatın dışına çıkarıldığı bir süreç yaşanmıştır. Hatta, dini ilimlerin ve Müslümanların gerilemesine de bu durum sebep olarak gösterilmiştir. Dini ilimlerin statik bir hal almasında ve toplumdaki kopuk bir din anlayışının gelişmesinde bu durumun etkisi olduğu tespiti yapılmaktadır. Ancak özellikle ilahiyat fakültelerindeki eğitim programları ve Müslümanların kendi içlerinden çıkan uzmanların marifetiyle bu durum aşılmış ya da aşılacak durumdadır. Olması gereken de budur.

7. Sünnet, Türkiye toplumunda maalesef doğru bir algıya ve tanıma sahip değildir. Hatta bunun en somut örneğini toplumun ortalama bir ferdine sünnet nedir? diye bir soru sorulacak olsa, ilk önce aklına gelecek olan algıdan ve akabindeki cevabından da anlayabiliriz. Zira bu sorunun cevabı, “çocuklar için düzenlenen ve dini adı hitan olan şenlik” olacaktır. Nitekim toplumumuzda sünnet algısını yansıtacak somut bir araştırma için bir arama motoruna “sünnet” yazılması yeterlidir. Karşımıza çıkan ilk bilgilerin erkek çocuklardaki sünnet ile bilgiler olması bu konuda bize düşündürücü ölçüde malzeme sunmaktadır. Öte yandan dini konularla ilgilenen ortalama bir kişiye sorulduğunda ise alınacak en iyi cevap, “yapıldığında sevap, terkinde ise bir şey gerekmeyen dini ameller” şeklinde olacaktır. Örnek olarak da ilk akla gelecek olanlar sakal bırakmak, gümüş yüzük takmak, şalvar giymek, yemeğe tuzla başlamak vs. gibi örneklemeler olacaktır. Kısaca toplumumuzda sünnet, “dinin yapılsa da olur yapılmassa da; ama yapmak iyidir” şeklinde ifadelendirilecek bir algıyla ele alındığı görülmektedir. Yani sünnetin İslam’ın tümünü kavrayan, hatta Kur’ân’ı hayata taşıyan dinamik boyutu hiç akıllara gelmemektedir. Onun ahlaktan eğitime, eko-

nomiden sosyal ilişkilere kadar hayatın her alanıyla ilgili olarak ortaya koyduğu ilkeler hiç düşünülmemektedir. Oysa sünnet, Kur’ân’la beraber dini inşa eden, öğreten, açıklayan ve dahası hayata geçiren çok geniş ve önemli bir kavramdır. Dinin olmazsa olmazıdır. Öyle ki, o olmadan İslam’ın beş temel esasının bile yerine getirilemeyeceği bir önemdedir. Müslüman şahsiyetinin ve sosyalitesinin büyük bir kısmı sünnet ile hayat bulmaktadır. Bu sebeple Sünnet, tekrar edersek, Kur’ân’ın Hz. Peygamber tarafından anlaşılması, yaşanması ve anlatılmasıdır. Allah’ın din olarak razı olacağı yegane örnek dindarlığın adıdır

Dini ilimlerin statik bir hal almasında ve toplumdaki kopuk bir din anlayışının gelişmesinde bu durumun etkisi olduğu tespiti yapılmaktadır. Ancak özellikle ilahiyat fakültelerindeki eğitim programları ve Müslümanların kendi içlerinden çıkan uzmanların marifetiyle bu durum aşılmış ya da aşılacak durumdadır. Olması gereken de budur.

sünnet. Ancak toplumumuzdaki sünnet algısı, maalesef dindeki nafîle ya da tatavvu kavramıyla özdeşleşmiş ve bazen dini bir değeri dahi olmayan bir takım uygulamaların adı olmuş durumdadır. Bunda da hal-kın ilk dini bilgilerini edindiği ilmi-hallerdeki sünnet tanımlarının etkisi büyük olmuştur. Bu sebeple ilmi-hallerdeki sünnet kelimesi yerine nafîle yazılsa, mesele belki daha doğru ifadelendirilmiş olacaktır. Velhamdülillah... ■